

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی

گروه زبان‌شناسی، آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان

و

فرهنگ و زبان‌های باستانی

عنوان رساله

واکاوی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان: معرفی انگاره‌ای عملیاتی و

سطح‌بندی نیازها

رساله برای دریافت درجهٔ دکتری در رشتهٔ

زبان‌شناسی همگانی

استاد راهنما:

دکتر رضا مراد صحرایی

استاد مشاور:

دکتر گلناز مدرسی

استاد مشاور:

دکتر امیر رضا وکیلی فرد

نگارنده:

افسانه غریبی

بهمن ما ۱۳۹۲

تقدیم بہ

حضرت زینب

(سلام اللہ علیہا)

وباساس ویژه از

جناب آقای دکتر دیرمقدم و دکتر صحراپی

دو استاد بزرگ شش و فریخته تمام

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه ها
کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: واکاوی نیازهای زبانی فارسی آموزان: معرفی انگاره‌ای عملیاتی و سطح‌بندی نیازها			
نویسنده/ محقق: افسانه غریبی			
مترجم: ___			
<p style="text-align: right;">استاد راهنما: دکتر رضا مراد صحرایی</p> <p style="text-align: right;">استادان مشاور: دکتر گلناز مدرسی - دکتر امیر رضا و کیلی فرد</p> <p style="text-align: right;">استاد داور: دکتر محمد دبیر مقدم - دکتر شهین نعمت زاده</p>			
کتابنامه: دارد		واژه نامه: ندارد	
<p style="text-align: right;">نوع پایان نامه: بنیادی توسعه ای کاربردی ■</p>			
مقطع تحصیلی: دکترا		سال تحصیلی: ۱۳۹۲	
تعداد صفحات: ۲۱۲			
گروه آموزشی: گروه زبان‌شناسی، آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و فرهنگ و زبان‌های باستانی			
کلید واژه ها به زبان فارسی: برنامه‌ریزی آموزشی، مدل لانگ، نیازسنجی، دستور، واژه، کارکرد			
<p style="text-align: right;">کلید واژه ها به زبان انگلیسی:</p> <p>Curriculum Development, Needs Analysis, Long's Model, Grammar, Vocabulary, Language Functions.</p>			

چکیده

الف. موضوع و اهمیت مسئله (اهمیت موضوع و هدف)

آموزش زبان دوم/خارجی فرایندی است که گام اول آن تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی است. پیش از هر برنامه‌ریزی‌ای برای یک دوره آموزش زبان، باید این پرسش مطرح شود که چرا فرد قصد دارد این زبان را بیاموزد. پاسخ به چرایی این پرسش گام اصلی در یک برنامه آموزشی است. چنانچه این گام اولیه و اساسی برداشته نشود، نباید از فرایند یادگیری انتظار نتایج مطلوب داشت. آیا زبان‌آموز باید بر نکته‌ها و مقوله‌های دستوری مسلط باشد؟ آیا یادگیری پاره‌گفتارها و ساختارهای درست دستوری نیاز زبان-آموز است؟ آیا زبان‌آموز باید از موقعیت‌هایی که در زبان مقصد در آن قرار می‌گیرد آگاه باشد؟ و پرسش‌های اصلی دیگری که ساده اما بنیادین هستند. بسته به اینکه کدام یک از این جنبه‌های ارتباط، یعنی نیازهای زبان‌شناختی (مقوله‌های دستوری)، موقعیت‌ها یا کارکردها یا هر چیز دیگری نیاز اصلی زبان‌آموز فرض شود، نوع روشی که برای تشخیص و واکاوی نیازهای زبان‌آموز به کار گرفته می‌شود متفاوت خواهد بود.

این رساله در پنج فصل تنظیم شده است. فصل اول به بیان کلیاتی همچون طرح مسأله نیازسنجی، ضرورت و اهداف آن در آموزش زبان فارسی، گام‌های تحقیق، روش جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها و معرفی ابزار تحقیق اختصاص دارد. در فصل دوم، به پیشینه پژوهش پرداخته می‌شود و مطالبی در زمینه برنامه‌ریزی آموزشی و نظریه‌های آن، برنامه‌ریزی آموزشی در حوزه آموزش زبان، نیازسنجی، تعاریف و مراحل آن، رویکردهای مطرح در نیازسنجی و چند نمونه از برنامه‌های نیازسنجی انجام شده بیان می‌گردد. فصل سوم به معرفی انگاره لانگ به عنوان مبنای نظری پژوهش حاضر و تشخیص کاستی‌های این انگاره، بررسی پیشینه‌های نظری برای رفع این کاستی‌ها و معرفی انگاره عملیاتی واکاوی نیاز می‌پردازد. در فصل چهارم، داده‌های استخراج شده بر اساس انگاره عملیاتی معرفی شده در فصل سوم، در سه بخش توصیف و تحلیل می‌شوند که عبارتند از: (۱) معرفی پیکره نیازها (۲) توصیف فراوانی نیازها در پاسخ‌ها (۳) تحلیل پاسخ‌ها و درجه‌بندی آنها. فصل پنجم شامل سه بخش نتیجه‌گیری، معرفی چارچوب پنج سطحی نیازهای زبانی، و پیشنهادهایی برای تحقیقات آینده است.

ب. مبانی نظری (مروری مختصر بر منابع، چارچوب نظری، پرسش‌ها و فرضیه‌ها)

بر اساس آنکه نیاز را از چه دیدگاهی بررسی کنیم و چه تعریفی از نیاز داشته باشیم، انگاره‌های متفاوتی معرفی شده‌اند. انگاره ترکیبی لانگ (۲۰۰۵) انگاره‌ای است که توانسته دیدگاه‌ها و تعاریف مختلف و متعدد را در کنار هم قرار دهد، و به صورت انگاره‌ای چندبعدی برای جمع‌آوری و تحلیل نیازهای زبانی زبان‌آموزان در آید. واحد سنجش در انگاره لانگ «تکلیف» است. منظور از «تکلیف» هر کاری است که فرد در دنیای واقعی انجام می‌دهد و در انجام آن نیازمند زبان است؛ اعم از خواندن یک خبر، گرفتن اطلاعات از طریق تلفن، پیدا کردن یک شهر بر روی نقشه و مانند آن. در انگاره لانگ نیازها از منابع مختلف از جمله پیشینه‌های مکتوب، مدرس، زبان‌آموز، دست‌اندرکاران و محیط واقعی، به شیوه‌های مختلف از جمله پرسشنامه‌های باز و بسته، بررسی کتابخانه-ای پیشینه‌های موجود، مشاهده زندگی واقعی و مانند آن استخراج و تحلیل می‌شود.

با توجه به ماهیت رساله که اساساً پژوهشی بنیادی و همزمان توصیفی است، پرسش‌های آن در دو قالب پرسش‌های اصلی و پرسش‌های فرعی به شرح زیر تنظیم شده است:

الف: پرسش‌های اصلی

۱. کارآمدی انگاره لانگ برای تعیین واحد سنجش چقدر است؟
۲. سطح‌بندی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان چگونه است؟

ب. پرسش‌های فرعی

۱. نکات دستوری که فارسی‌آموزان باید در دوره‌های عمومی زبانی یاد بگیرند کدامند؟
۲. ترتیب نکات دستوری که فارسی‌آموزان باید در دوره‌های عمومی یاد بگیرند چگونه است؟
۳. حوزه‌های واژگانی که فارسی‌آموزان در هر موقعیت در دوره‌های عمومی زبانی باید یاد بگیرند کدامند؟
۴. ترتیب حوزه‌های واژگانی که فارسی‌آموزان در هر موقعیت در دوره‌های عمومی زبانی باید یاد بگیرند کدامند؟
۵. کارکردهای عمومی زبانی که فارسی‌آموزان در دوره‌های عمومی زبان باید آنها را به انجام برسانند کدامند؟
۶. ترتیب کارکردهای عمومی که فارسی‌آموزان در دوره‌های عمومی باید آنها را بیاموزند چگونه است؟

بررسی پیشینه‌های نظری انگاره‌های واکاوی نیازسنجی و انگاره لانگ که مبنای نظری چارچوب این رساله است، نشان داد که انگاره لانگ کارآمدی لازم را برای تعیین واحد سنجش ندارد. در نتیجه، در رساله حاضر یک انگاره عملیاتی بومی برای واکاوی نیازهای عمومی زبانی فارسی‌آموزان ارائه شد. پیکره‌ای که بر اساس این انگاره گردآوری و سطح‌بندی شد، پاسخ پرسش‌های فرعی را مشخص می‌سازد.

پ. روش تحقیق

به منظور دست‌یابی به انگاره‌ای روشن برای واکاوی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان خارجی (عملیاتی کردن انگاره) و انتخاب و درجه‌بندی نیازهای فارسی‌آموزان، بر مبنای این انگاره، نه گام برداشته شد. مبنای نظری پژوهش حاضر، انگاره لانگ (۲۰۰۵) است. بر مبنای این انگاره، داده‌های واکاوی نیاز از منابع مختلف و با شیوه‌های مختلف جمع‌آوری می‌شوند. نوع و تعداد این منابع و شیوه‌ها باید متناسب با اهداف و سیاست‌های هر برنامه‌ی واکاوی نیاز باشد. در پژوهش حاضر از سه منبع داده‌ها استخراج شدند: (۱) پیشینه‌های مکتوب، (۲) مدرس، (۳) زبان آموز. شیوه گردآوری داده‌ها نیز بر مبنای انگاره لانگ یک شیوه چند زاویه‌ای بود که عبارت است از بررسی کتابخانه‌ای (پیشینه‌ها)، پرسشنامه بسته، پرسشنامه باز و مصاحبه. داده‌های خام از پیشینه‌های موجود استخراج شدند. این داده‌ها در قالب پرسشنامه‌های بسته به مدرس‌ها و زبان‌آموزان داده شد. واحد سنجش سه حوزه واژه، دستور و کارکرد بود. شیوه جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در هر سه بخش متفاوت است.

ت. یافته‌های تحقیق

یافته‌های این پژوهش عبارتند از:

- (۱) ناکارآمدی انگاره لانگ برای واکاوی نیازهای زبانی عمومی فارسی‌آموزان
- (۲) استخراج پیکره نیازهای زبانی فارسی‌آموزان در سه حوزه دستور، واژه و کارکرد
- (۳) درجه‌بندی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان در هر حوزه

ث. نتیجه گیری و پیشنهادات

- (۱) معرفی یک انگاره عملیاتی واکاوی نیاز برای فارسی‌آموزان
 - (۲) معرفی چارچوب پنج‌سطحی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان در سه حوزه
 - (۳) معرفی مفاهیم این پنج سطح که به ترتیب زیر هستند:
سطح اول: ارکان اصلی جمله، مفاهیم بنیادی شناختی، کارکردهای حیاتی (ارتباطی - برونی)
سطح دوم: ساختارهای پیچیده، اطلاعات عمومی، کارکردهای توصیفی
سطح سوم: ساختارهای پس‌نیاز، تصمیم‌ها و مشکلات و کارکردهای عاطفی (ارتباطی - درونی)
سطح چهارم: ارکان فرعی جمله، سفر و وسیله‌ها، سفر و توانمندی‌ها
سطح پنجم: مکمل‌ها، کم‌بسامدها، ترکیبی‌ها
- (۳) تطابق نسبی چارچوب پنج‌سطحی نیازهای زبانی با هرم مازلو

برخی از پیشنهادات مطرح شده در این رساله عبارتند از:

- (۱) پژوهش حاضر بیشتر در پی ارائه یک انگاره روشن از نیازسنجی و تعیین یک مسیر روش‌شناختی برای توصیف، انتخاب و درجه‌بندی پیکره نیازهای زبانی زبان‌آموزان بود. پژوهش‌های آتی می‌توانند بر اساس این انگاره، داده‌های بیشتری را با توجه به متغیرهایی از قبیل ویژگی‌های فردی و روان‌شناختی زبان‌آموزان، ویژگی‌های مدرسان و بافت آموزشی جمع‌آوری و تحلیل نموده و به پیکره بیفزایند.
- (۲) در پژوهش حاضر یک چارچوب پنج‌سطحی برای نیازهای عمومی زبانی فارسی‌آموزان خارجی پیشنهاد شد. پژوهش‌های دیگری می‌توانند با جمع‌آوری و تحلیل پیکره‌های دیگری از نیازها، چارچوب‌های دیگری ارائه دهند و یا چارچوب پیشنهادی حاضر را اصلاح نمایند.
- (۳) در این پژوهش نیازهای زبانی در حوزه‌های دستور، واژه و کاربرد را استخراج و دسته‌بندی شدند. در طرح‌های دیگری می‌توان حوزه‌های مفاهیم شناختی و ارتباطی و اولویت این‌گونه نیازها را بررسی کرد.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محتوای پایان‌نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می‌نمایم.

رئیس کتابخانه: نام استاد راهنما: دکتر رضا مراد صحرائی

سمت علمی: دانشیار

نام دانشکده: ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی

چکیده

هر موفقیتی در آموزش زبان، منوط به برنامه‌ریزی دقیق آموزشی است. نیازسنجی یکی از ارکان اصلی برنامه‌ریزی آموزشی محسوب می‌شود و به معنای تشخیص، انتخاب و درجه‌بندی نیازهای زبانی زبان‌آموزان است. اصطلاح نیاز به مفاهیم متعددی اعم از ضرورت‌ها، خواسته‌ها و کمبودها اشاره دارد. انگاره‌های متعددی با رویکردهای متفاوت، واکاوی نیازهای زبانی را مورد توجه قرار داده‌اند. انگاره لانگ (۲۰۰۵) که مبنای نظری پژوهش حاضر است، سعی کرده است نگاهی همه‌جانبه به واکاوی نیازهای زبان داشته باشد و با روشی چندزاویه‌ای از منابع و با شیوه‌های مختلف نیازهای زبانی را استخراج نماید. اما انگاره لانگ نیز دو کاستی عمده دارد. نخست آنکه واحد تحلیل نیاز در این انگاره مشخص نیست و دیگر آنکه این انگاره بیشتر انگاره‌ای روش‌شناختی است، تا انگاره‌ای جامع که مبنای نظری و دیگر اصول نیازسنجی را در نظر بگیرد. به منظور دستیابی به یک انگاره کارآمد برای واکاوی نیاز و نیز استخراج و درجه‌بندی پیکره‌ای از نیازهای زبانی عمومی فارسی‌آموزان، پرسش‌های زیر در پژوهش حاضر مطرح شد.

الف: پرسش‌های اصلی

۱. کارآمدی انگاره لانگ برای تعیین واحد سنجش چقدر است؟

۲. سطح‌بندی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان چگونه است؟

ب: پرسش‌های فرعی

نکات دستوری، حوزه‌های واژگانی و کارکردهای عمومی زبانی که فارسی‌آموزان باید در دوره‌های عمومی زبانی یاد بگیرند کدامند و ترتیب این نکات و حوزه‌ها که فارسی‌آموزان در هر موقعیت در دوره‌های عمومی زبانی باید یاد بگیرند کدامند؟

پژوهش حاضر به معرفی انگاره لانگ و کاستی‌های آن پرداخت و بر اساس مرور پژوهش‌های نظری در حوزه آموزش زبان، تلاش کرد بخشی از کاستی‌های این انگاره را رفع نموده و انگاره‌ای عملیاتی ارائه دهد که در آن، واحد تحلیل نیاز مؤلفه‌های تکلیف زبانی اعم از دستور، واژه و کارکرد و مانند آن هستند فرایند واکاوی نیاز در این انگاره شامل چهار مرحله تعیین واحد تحلیل نیاز، توصیف واحد تحلیل نیاز، استخراج پیکره و درجه بندی است. بر اساس این انگاره عملیاتی، پیکره‌ای از نیازهای زبانی فارسی‌آموزان در سه حوزه دستور، واژه و کارکرد از منابع متعدد اعم از پیشینه‌های موجود و مدرس‌های فارسی‌آموز استخراج شد و براساس میزان اهمیتی که فارسی‌آموزان تعیین کرده بودند درجه‌بندی گردید. نیازهای درجه‌بندی شده در سه حوزه مذکور، تفسیر شده و در یک چارچوب پنج سطحی قرار گرفتند. در نهایت تطابق نسبی نیازهای این پنج سطح با نیازهای هرم مازلو نشان داده شد.

کلید واژه‌ها: برنامه‌ریزی آموزشی، نیازسنجی، دستور، واژه، کارکرد

فهرست مطالب

شماره صفحه

فصل اول: کلیات

۱	۱-۱. بیان مسأله
۳	۲-۱. اهداف تحقیق
۴	۳-۱. پرسش های تحقیق
۵	۴-۱. ضرورت تحقیق
۶	۵-۱. روش تحقیق
۶	۱-۵-۱. انگاره یا راهبرده تحقیق
۶	۲-۵-۱. گام های تحقیق
۱۰	۳-۵-۱. روش جمع آوری داده ها
۱۰	۴-۵-۱. جامعه آماری
۱۱	۵-۵-۱. نمونه آماری و روش نمونه گیری
۱۲	۶-۵-۱. پایائی ابزار
۱۲	۷-۵-۱. روش تحلیل داده ها
۱۵	۶-۱. تنگناهای تحقیق
۱۵	۷-۱. کلید واژه ها
۱۷	۸-۱. بیکره رساله

فصل دوم: پیشینه پژوهش های نیازسنجی

۱۹	۱-۲. مقدمه
۱۹	۲-۲. برنامه ریزی درسی
۲۰	۱-۲-۲. مبانی برنامه ریزی درسی
۲۱	۲-۲-۲. نظریه های برنامه ریزی درسی
۲۱	۱-۲-۲-۲. دیدگاه رشد و توسعه فرایندهای ذهنی و عقلی
۲۲	۲-۲-۲-۲. منطق گرایی علمی
۲۲	۳-۲-۲-۲. تحقق خود
۲۳	۳-۲-۲. تعریف نیازسنجی در برنامه ریزی درسی
۲۵	۴-۲-۲. جایگاه نیازسنجی در برنامه ریزی درسی
۲۹	۵-۲-۲. برنامه ریزی آموزشی در حوزه آموزش زبان
۳۲	۳-۲. تعاریف «نیاز» و «نیازسنجی»
۳۸	۱-۳-۲. ضرورت ها
۳۹	۲-۳-۲. کمبودها
۳۹	۳-۳-۲. خواسته ها
۴۰	۴-۲. ضرورت و اهداف نیازسنجی

- ۴۱-۵-۲. مراحل نیازسنجی
- ۴۲-۵-۲. ۱-۵-۱. آمادگی برای انجام برنامه نیازسنجی
- ۴۲-۵-۲. ۱-۱-۵-۱. تعیین هدف
- ۴۴-۵-۲. ۲-۱-۵-۲. تعیین حد و حدود جمعیت زبان آموزان
- ۴۴-۵-۲. ۳-۱-۵-۲. تصمیم‌گیری در مورد رویه‌ها و طرح درس‌ها
- ۴۵-۵-۲. ۴-۱-۵-۲. تشخیص محدودیت‌ها و انتخاب روش‌های جمع‌آوری اطلاعات
- ۴۵-۵-۲. ۲-۵-۲. اجرای برنامه نیازسنجی
- ۴۵-۵-۲. ۱-۲-۵-۲. جمع‌آوری داده‌ها
- ۴۶-۵-۲. ۲-۲-۵-۲. تحلیل و تفسیر داده‌ها
- ۴۶-۵-۲. ۳-۵-۲. استفاده از نتایج
- ۴۷-۵-۲. ۶-۲-۵-۲. ارزیابی برنامه نیازسنجی
- ۴۷-۵-۲. ۷-۲-۵-۲. ابزارهای نیازسنجی
- ۵۰-۵-۲. ۱-۷-۲. رابطه اهداف، پرسش‌ها، ابزارها و اطلاعات در برنامه نیازسنجی
- ۵۲-۵-۲. ۸-۲-۵-۲. نحوه استفاده از اطلاعات جمع‌آوری شده
- ۵۴-۵-۲. ۹-۲-۵-۲. انگاره‌های نیازسنجی
- ۵۴-۵-۲. ۱-۹-۲. انگاره مانپی (۱۹۷۸)
- ۵۷-۵-۲. ۲-۹-۲. انگاره رایتریش و چنسرل (۱۹۷۸)
- ۵۸-۵-۲. ۳-۹-۲. انگاره‌هاچینسون و واترز (۱۹۸۷)
- ۶۰-۵-۲. ۱۰-۲-۵-۲. نمونه‌هایی برنامه‌های انجام شده در حوزه نیازسنجی
- ۱۱-۲-۵-۲. ۱۱-۲-۵-۲. جمع‌بندی

فصل سوم: انگاره لانگ و معرفی انگاره عملیاتی

- ۶۶-۳-۱. مقدمه
- ۶۶-۳-۲. انگاره لانگ
- ۶۸-۳-۲-۱. منابع جمع‌آوری داده در انگاره لانگ
- ۶۹-۳-۲-۲. روش‌های جمع‌آوری داده‌ها در انگاره لانگ
- ۷۲-۳-۲-۳. جمع‌بندی انگاره لانگ
- ۷۲-۳-۲-۴. کاستی‌های انگاره لانگ
- ۷۳-۳-۳. دستور
- ۷۴-۳-۳-۱. توصیف و ضرورت
- ۸۰-۳-۳-۲. انتخاب
- ۸۴-۳-۳-۳. درجه‌بندی
- ۸۵-۳-۴. واژه
- ۸۹-۳-۵. کارکرد

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

۹۷	۴-۱. مقدمه
۹۷	۴-۲. پیکره
۹۷	۴-۲-۱. حوزه اول: دستور
۱۰۰	۴-۲-۲. حوزه دوم: واژه
۱۰۱	۴-۲-۳. حوزه سوم: کارکرد
۱۰۳	۴-۳. توصیف داده‌ها
۱۱۳	۴-۴. دسته بندی و اولویت گذاری
۱۱۳	۴-۴-۱. دستور
۱۲۰	۴-۴-۲. واژه
۱۲۵	۴-۴-۳. کارکرد
۱۳۲	۴-۵. تطابق واژه و کارکرد بر اساس ۱۴ عامل
۱۴۸	۴-۶. جمع بندی یافته‌های حوزه‌های دستور، واژه و کارکرد

فصل پنجم: نتیجه‌گیری، سطح بندی نیازها و پیشنهادها

۱۵۱	۵-۱. مقدمه
۱۵۲	۵-۲. نتیجه گیری
۱۵۴	۵-۳. سطح بندی نیازهای عمومی زبانی فارسی آموزان
۱۵۵	۵-۳-۱. سطح اول نیازها
۱۵۶	۵-۳-۲. سطح دوم نیازها
۱۵۹	۵-۳-۳. سطح سوم نیازها
۱۶۱	۵-۳-۴. سطح چهارم نیازها
۱۶۳	۵-۳-۵. سطح پنجم نیازها
۱۶۴	۵-۳-۶. جمع بندی پنج سطح
۱۶۷	۵-۴. پیشنهادها

فهرست جدول‌ها

۵۰	جدول (۱-۲): پرسش با تمرکز بر نیازها
۵۱	جدول (۲-۲): ارتباط ابزارهای نیازسنجی و انواع نیاز
۹۸	جدول (۱-۴): نکته‌های دستوری
۱۰۰	جدول (۲-۴): حوزه‌های واژگانی
۱۰۲	جدول (۳-۴): کارکردهای استخراج شده از پرسشنامه مدرس‌ها
۱۰۳	جدول (۴-۴): درصد فراوانی میزان اهمیت هر نکته دستوری در پاسخ‌های مدرسان
۱۰۷	جدول (۵-۴): درصد فراوانی میزان اهمیت حوزه‌های واژگانی
۱۱۰	جدول (۶-۴): درصد فراوانی میزان اهمیت کارکردها
۱۱۴	جدول (۷-۴): متغیرهای با سطح اولویت مشخص
۱۱۴	جدول (۸-۴): نکته‌های دستوری با اولویت مشخص
۱۱۶	جدول (۹-۴): اطلاعات دسته‌بندی نکته‌های دستوری
۱۱۶	جدول (۱۰-۴): ضریب آلفا کرونباخ و میزان سازگاری درونی پنج دسته
۱۱۷	جدول (۱۱-۴): دسته اول نکته‌های دستوری
۱۱۸	جدول (۱۲-۴): دسته دوم نکته‌های دستوری
۱۱۸	جدول (۱۳-۴): دسته سوم نکته‌های دستوری
۱۱۹	جدول (۱۴-۴): دسته چهارم نکته‌های دستوری
۱۱۹	جدول (۱۵-۴): دسته پنجم نکته‌های دستوری
۱۲۰	جدول (۱۶-۴): نتایج مقدار KMO و آزمون بارتلت حوزه‌های واژگانی
۱۲۱	جدول (۱۷-۴): سهم مجموعه عامل‌ها در تبیین واریانس هر یک از متغیرهای حوزه‌های واژگانی
۱۲۲	جدول (۱۸-۴): مقدار ویژه عامل‌های حوزه‌های واژگانی
۱۲۳	جدول (۱۹-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۱)
۱۲۳	جدول (۲۰-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۲)
۱۲۳	جدول (۲۱-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۳)
۱۲۳	جدول (۲۲-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۴)
۱۲۴	جدول (۲۳-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۵)
۱۲۴	جدول (۲۴-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۶)
۱۲۴	جدول (۲۵-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۷)
۱۲۴	جدول (۲۶-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۸)
۱۲۴	جدول (۲۷-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۹)
۱۲۴	جدول (۲۸-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۱۰)
۱۲۴	جدول (۲۹-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۱۱)
۱۲۴	جدول (۳۰-۴): حوزه‌های واژگانی در عامل (۱۲)

۱۲۵	جدول (۴-۳۱): حوزه‌های واژگانی در عامل (۱۳)
۱۲۵	جدول (۴-۳۲): حوزه‌های واژگانی در عامل (۱۴)
۱۲۶	جدول (۴-۳۳): نتایج مقدار KMO و آزمون بارتلت کارکردها
۱۲۷	جدول (۴-۳۴): سهم مجموعه عامل‌ها در تبیین واریانس هر یک از کارکردها
۱۲۸	جدول (۴-۳۵): مقدار ویژه عامل‌های کارکردها
۱۲۹	جدول (۴-۳۶): کارکردها در عامل (۱)
۱۲۹	جدول (۴-۳۷): کارکردها در عامل (۲)
۱۲۹	جدول (۴-۳۸): کارکردها در عامل (۳)
۱۲۹	جدول (۴-۳۹): کارکردها در عامل (۴)
۱۲۹	جدول (۴-۴۰): کارکردها در عامل (۵)
۱۲۹	جدول (۴-۴۱): کارکردها در عامل (۶)
۱۲۹	جدول (۴-۴۲): کارکردها در عامل (۷)
۱۳۰	جدول (۴-۴۳): کارکردها در عامل (۸)
۱۳۰	جدول (۴-۴۴): کارکردها در عامل (۹)
۱۳۰	جدول (۴-۴۵): کارکردها در عامل (۱۰)
۱۳۰	جدول (۴-۴۶): کارکردها در عامل (۱۱)
۱۳۰	جدول (۴-۴۷): کارکردها در عامل (۱۲)
۱۳۰	جدول (۴-۴۸): کارکردها در عامل (۱۳)
۱۳۰	جدول (۴-۴۹): کارکردها در عامل (۱۴)
۱۳۱	جدول (۴-۵۰): کارکردهای حذف شده در چرخه اول تحلیل عاملی
۱۳۲	جدول (۴-۵۱): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۱)
۱۳۴	جدول (۴-۵۲): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۲)
۱۳۵	جدول (۴-۵۳): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۳)
۱۳۶	جدول (۴-۵۴): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۴)
۱۳۷	جدول (۴-۵۵): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۵)
۱۳۸	جدول (۴-۵۶): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۶)
۱۳۹	جدول (۴-۵۷): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۷)
۱۴۰	جدول (۴-۵۸): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۸)
۱۴۲	جدول (۴-۵۹): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۹)
۱۴۳	جدول (۴-۶۰): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۱۰)
۱۴۴	جدول (۴-۶۱): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۱۱)
۱۴۵	جدول (۴-۶۲): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۱۲)
۱۴۶	جدول (۴-۶۳): واژه‌ها و کارکردها در عامل (۱۳)

۱۴۷	جدول (۴-۶۴): واژه ها و کارکردها در عامل (۱۴)
۱۵۷	جدول (۵-۱): نکات و مفاهیم سطح اول
۱۵۸	جدول (۵-۲): نکات و مفاهیم سطح دوم
۱۶۰	جدول (۵-۳): نکات و مفاهیم سطح سوم
۱۶۲	جدول (۵-۴): نکات و مفاهیم سطح چهارم
۱۶۴	جدول (۵-۵): نکات و مفاهیم سطح پنجم

فهرست شکل‌ها

۷	شکل (۱-۱): گام‌های تحقیق
۳۱	شکل (۲-۱): انگاره برنامه آموزشی از نیشن و مکالیستر (۲۰۱۰)
۳۵	شکل (۲-۲): انگاره مراحل برنامه‌ریزی آموزشی
۹۶	شکل (۳-۱): انگاره سنجش نیازهای زبانی زبان آموزان
۱۶۶	شکل (۵-۱): تطابق هرم نیازهای عمومی زبانی و هرم مازلو

۱-۱. بیان مسأله

آموزش زبان دوم/خارجی فرایندی است که گام اول آن تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی است. پیش از هر برنامه‌ریزی‌ای برای یک دوره آموزش زبان، باید این پرسش مطرح شود که چرا فرد قصد دارد این زبان را بیاموزد. این پرسشی است که همه طراحان و برنامه‌ریزان دوره‌های آموزش زبان - و ناگفته نماند همه برنامه‌ریزان در همه حوزه‌های آموزشی- باید از خود بپرسند. پاسخ به چرایی این پرسش گام اصلی در یک برنامه آموزشی است. چنانچه این گام اولیه و اساسی برداشته نشود، نباید از فرایند یادگیری انتظار نتایج مطلوب داشته باشیم.

آیا زبان‌آموز باید بر نکته‌ها و مقوله‌های دستوری مسلط باشد؟ آیا یادگیری پاره‌گفتارها و ساختارهای درست دستوری نیاز زبان‌آموز است؟ آیا زبان‌آموز باید از موقعیت‌هایی که در زبان مقصد در آن قرار می‌گیرد آگاه باشد؟ و پرسش‌های اصلی دیگری که ساده اما بنیادین هستند. بسته به اینکه کدام یک از این جنبه‌های ارتباط، یعنی نیازهای زبان‌شناختی (مقوله‌های دستوری)، موقعیت‌ها یا کارکردها یا هر چیز دیگری نیاز اصلی زبان‌آموز فرض شود، نوع روشی که برای تشخیص و واکاوی نیازهای زبان‌آموز به کار گرفته می‌شود متفاوت خواهد بود.

واکاوی نیازها^۱، اصطلاحی که به گفته لانگ^۲ (۲۰۰۵) سابقه‌ای حدوداً ۴۰ ساله در حوزه آموزش زبان دارد، به معنای آگاهی کامل از نیازهای زبان‌آموزان در زبان مقصد است که بر اساس آن، دوره‌های آموزشی طراحی، محتوای دروس مشخص و آزمون‌ها طرح و ارزیابی می‌شوند. منظور از «نیاز» فاصله وضعیت فعلی با وضعیت مطلوب است و یک برنامه مناسب و تصمیم‌گیری درست باید تا حد امکان و به بهترین روش این خلاء را پر کند.

نیازها ممکن است عمومی باشند یا مربوط به اهداف خاص. ارائه تعریف مشخصی از اهداف خاص سخت است، اما به طور کلی می‌توان گفت وقتی زبان‌آموز قصد دارد از زبان در یک شغل یا محیط خاص استفاده کند که محدود به شرایط خاصی است، زبان‌آموزی با هدف خاص صورت می‌گیرد؛ در غیر این صورت، نیازها عمومی خواهند بود. برای مثال همه افراد در هر حرفه‌ای، در هر سنی و یا هر وضعیت اجتماعی‌ای، صرفنظر از اینکه می‌خواهند پس از آموختن زبان دوم/خارجی مقصد آن را در چه شرایطی و برای چه حرفه‌ای به کار ببرند، باید بتوانند در محیط آن

^۱.Needs analysis

^۲ . Long

زبان یک سلام و احوالپرسی ساده را آغاز کنند، ادامه دهند و به اتمام برسانند، یا اینکه باید بتوانند به طور مناسب و موفقیت‌آمیز با دیگری موافقت/ مخالفت کنند و نظر او را درباره موضوعی بپرسند. اینها نمونه‌هایی از نیازهای عمومی زبان‌آموزان هستند که سوگیری به سمت حرفه و محیط خاصی ندارد، اما برای مثال یک پرستار باید با اصطلاحات تخصصی رشته خود آشنا باشد و بتواند گزارش درستی از وضعیت بیمار را ثبت کند و از این رو نیازمند مواد و شیوه‌های آموزشی متفاوتی برای رسیدن به این هدف است. به گفته^۱ وست (۱۹۹۴) اگر چه نیازسنجی گام اول و بنیادین در طراحی یک دوره درسی است، اما اطلاعات جمع‌آوری شده باید مناسب انتظارات ما در یک دوره بشوند.

در زبان فارسی- تا آنجا که این نگارنده مطلع است- هیچ پژوهشی در حوزه واکاوی نیازهای عمومی فارسی‌آموزان انجام نشده است. اگر چه مراکزی مانند جامعه‌المصطفی برنامه آموزشی مطابق با اهداف این مرکز دارند، اما بر اساس نیازهای عمومی فارسی‌آموزان هیچ دوره آموزشی یا کتاب درسی‌ای نوشته نشده است. مبنای چارچوب، ترتیب و محتوای دروس ششم و سلیقه نویسندگان است و پیکره‌ای از نیازهای زبان‌آموز این ارکان را مشخص نمی‌کند.

بسته به اینکه در فرایند یک ارتباط زبانی، کدام جنبه را نیاز زبان‌آموز بدانیم، چند رویکرد برای واکاوی نیازها ارائه شده است. رویکردهای مطرح در نیازسنجی عبارتند از: مدل جامعه-شناسی زبان^۲ (مانبی^۳ ۱۹۷۸)، رویکرد نظام‌مند^۴ (رایتریش و چنسلر^۵ ۱۹۷۷)، رویکرد زبان‌آموزی-محور^۶ (هاچینسن و کاترز^۷ ۱۹۸۷)، رویکرد زبان‌آموز-محور^۸ (برویک^۹ و بریندلی^{۱۰} ۱۹۸۹)، رویکرد تکلیف-محور^{۱۱} (لانگ^{۱۲} ۲۰۰۵). رویکردی که پژوهش حاضر بر مبنای آن انجام شده است، رویکرد تکلیف - محور لانگ است که در ادامه مختصری درباره آن صحبت خواهیم کرد.

^۱ . West
^۲ . sociolinguistic model
^۳ . Munby
^۴ . systemic approach
^۵ . Richterich&Chancerel
^۶ . learner-centered approach
^۷ . Hutchinson & Waters
^۸ . learner-centered approaches
^۹ . Berwick
^{۱۰} . Brindley
^{۱۱} . task - based approach
^{۱۲} . Long

به اعتقاد لانگ، زبان آموزان بسیار فعال تر و از منظر شناختی مستقل تر از آنند که ما می‌پنداریم. متخصصان امر آموزش فکر می‌کنند زبان آموز همان چیزی را می‌آموزد که ما به او یاد می‌دهیم و درست در آن لحظه‌ای یاد می‌گیرد که ما داریم به او آموزش می‌دهیم (لانگ، ۲۰۰۵: ۳). بر این اساس وی معتقد است که موضوعاتی نظیر اختراهای دستوری، یا هر عنصر زبانی دیگر مانند کارکردها، مفاهیم و غیره هدف اصلی آموزش نیستند. لانگ انگاره‌ای را برای نیازسنجی مفید می‌داند که بر اساس تکلیف‌ها^۱ بنیان گذاشته شده باشد.

لانگ (۱۹۹۲) مزیت رویکرد تکلیف-محور بر دیگر رویکردها را نزدیک بودن مفاهیم آن به نیازهای واقعی زبان‌آموزان می‌داند. همچنین برتریانگاره لانگ در مقایسه با انگاره‌های دیگر این است که لانگ از منابع^۲ و شیوه‌های مختلف و متعدد برای جمع‌آوری داده‌ها در نیازسنجی استفاده می‌کند.

پیش از انگاره لانگ برای جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش‌هایی مانند پژوهش لینگ^۴ و دیگران (۲۰۰۱) منابعی چون سوابق مکتوب و غیر مکتوب، زبان‌آموزان، مدرسان و متخصصان زبان-شناسی کاربردی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در انگاره لانگ این منابع در کنار هم و با عنوان منبع چند زاویه‌ای^۵ منابع جمع‌آوری داده محسوب می‌شوند. همچنین پیش از انگاره لانگ، از روش‌هایی مانند مصاحبه، پرسشنامه، مشاهده مشارکان و غیر مشارکان، روش‌های قوم نگاری، مطبوعات و تارنماها^۶ و آزمون‌ها برای تشخیص نیازهای زبان‌آموزان استفاده می‌شده است. در انگاره لانگ، تمامی این روش‌ها در کنار هم و متناسب با اهداف و محدودیت‌های برنامه نیازسنجی، مورد استفاده قرار می‌گیرند.

۱-۲. اهداف تحقیق

در پژوهش حاضر دو هدف دنبال می‌شود. نخست آنکه برای واکاوی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان، انگاره‌ای عملیاتی و جامع معرفی شود که بتواند ابعاد نظری و عملی فرایند واکاوی نیازها را مشخص کند. هدف دوم پژوهش، تهیه فهرستی مناسب و دقیق از نیازهای زبانی و ارتباطی فارسی‌آموزان بر

^۱. tasks

^۲.source

^۳.method

^۴.Ling et al

^۵.Triangulated source

^۶.logs

مبنای انگاره عملیاتی واکاوی نیاز است. فهرست مورد نظر، شامل نیازهای زبانی فارسی آموزان در سه حوزه دستور، واژه و کارکرد، اهمیت و اولویت مواد هر حوزه و سطح‌بندی آنها خواهد بود. نگارنده بر آن است تا بر اساس فهرستی که از این داده‌ها جمع‌آوری می‌شود، نشان دهد که فارسی‌آموزانی که در یک مدت زمانی معین زبان فارسی را می‌آموزند چه نیازهایی دارند و یک برنامه آموزشی باید چگونه طراحی شود تا بتواند پاسخ‌گوی این نیازها باشد. فرضیه ندارد.

۱-۳. پرسش‌های تحقیق

با توجه به ماهیت رساله که اساساً پژوهشی بنیادی و همزمان توصیفی است، پرسش‌های آن در دو قالب پرسش‌های اصلی و پرسش‌های فرعی به شرح زیر تنظیم شده است:

الف: پرسش‌های اصلی

۱. کارآمدی انگاره لانگ برای تعیین واحد سنجش چقدر است؟

۲. چه سطح‌بندی‌ای برای نیازهای زبانی فارسی‌آموزان مناسب است؟

ب: پرسش‌های فرعی

۱. نکات دستوری که فارسی‌آموزان باید در دوره‌های عمومی زبانی یاد بگیرند کدامند؟

۲. ترتیب نکات دستوری که فارسی‌آموزان باید در دوره‌های عمومی یاد بگیرند چگونه است؟

۳. حوزه‌های واژگانی که فارسی‌آموزان در هر موقعیت در دوره‌های عمومی زبانی باید یاد بگیرند کدامند؟

۴. ترتیب حوزه‌های واژگانی که فارسی‌آموزان در هر موقعیت در دوره‌های عمومی زبانی باید یاد بگیرند کدامند؟

۵. کارکردهای عمومی زبانی که فارسی‌آموزان در دوره‌های عمومی زبان باید آنها را به انجام برسانند کدامند؟

۶. ترتیب کارکردهای عمومی که فارسی‌آموزان در دوره‌های عمومی باید آنها را بیاموزند چگونه است؟

۱-۴. ضرورت تحقیق

تا کنون مراکز متعددی به کار آموزش زبان فارسی در داخل و خارج از کشور مشغول بوده و هستند و کتابها و جزوه‌های آموزشی بسیاری نیز تهیه شده است، اما هیچ کدام از این برنامه‌ها و منابع به مسأله نیازهای واقعی زبان‌آموزان توجهی نداشته‌اند و به امر واکاوی نیازها توجه نشان نداده‌اند. واکاوی نیازها ضروری‌ترین بخش طراحی یک دوره آموزشی است و بدون آن نمی‌توان مطمئن شد که فرایند آموزش به درستی پیش می‌رود و آنچه زبان‌آموز یاد می‌گیرد در واقع همان چیزی است که به آن نیاز دارد و باید یاد بگیرد. اغلب کتاب‌های آموزشی بر مبنای تجربه شخصی افراد نوشته می‌شوند. موقعیت‌ها و کارکردهایی که در این کتاب‌ها گنجانده می‌شوند اغلب ساختگی و دور از نیازهای واقعی هستند.

جمع‌آوری یک فهرست مناسب از نیازهای ارتباطی-زبانی افراد اعم از موقعیت‌هایی که زبان‌آموزان در آن قرار می‌گیرند، کارکردهایی که باید به کار بگیرند، واژگان و دستور و مانند آن گام اول و ضروری‌ترین گام در طراحی یک دوره آموزشی موفق با بنیان علمی خواهد بود. پژوهش حاضر بر آن است که چنین پیکره‌ای را فراهم کند.

یافته‌های این پژوهش نه تنها در مراکز آموزش زبان فارسی به فارسی‌زبانان در ایران، که در هر منبع آموزشی‌ای برای غیر فارسی‌زبانان و طراحی هر دوره آموزش زبان فارسی در هر کجای دنیا قابل استفاده خواهد بود. البته بدیهی است که یافته‌های این پژوهش که از اساس بر مبنای نیازهای زبان-آموزان مرکز زبان فارسی تدوین شده است، قابل تطبیق با هر دوره‌ای نخواهد بود و طراحان هر دوره باید بتوانند یافته‌ها را بومی و نزدیک به نیازهای زبان‌آموزان خاص آن محیط کنند.

۱-۵. روش تحقیق

در بخش حاضر، انگاره تحقیق، گام‌های تحقیق، جامعه آماری و نوع نمونه‌گیری، مشارکان، پرسشنامه‌ها و توزیع آنها و روش تحلیل داده‌ها توضیح داده خواهد شد.

۱-۵-۱. انگاره یا راهبرد تحقیق

مبنای نظری پژوهش حاضر، انگاره لانگ (۲۰۰۵) است. بر مبنای این انگاره داده‌های واکاوی نیاز از منابع مختلف و با شیوه‌های مختلف جمع‌آوری می‌شوند. نوع و تعداد این منابع و شیوه‌ها باید متناسب با اهداف و سیاست‌های هر برنامه واکاوی نیاز باشد. در پژوهش حاضر داده‌ها از سه منبع استخراج شدند: (۱) پیشینه‌های مکتوب، (۲) مدرس، (۳) زبان آموز.

شیوه جمع‌آوری داده‌ها نیز بر مبنای انگاره لانگ یک شیوه چند زاویه‌ای بود که عبارتند از بررسی کتابخانه‌ای (پیشینه‌ها)، پرسشنامه بسته، پرسشنامه باز و مصاحبه. داده‌های خام از پیشینه‌های موجود استخراج شدند. این داده‌ها در قالب پرسشنامه‌های بسته به مدرس‌ها و زبان-آموزان داده شدند. واحد سنجش سه حوزه واژه، دستور و کارکرد بود. شیوه جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در هر سه بخش متفاوت است. گام‌های تحقیق که در بخش بعد از آنها صحبت خواهیم کرد، بر مبنای این انگاره انجام شدند.

۱-۵-۲. گام‌های تحقیق

به منظور دستیابی به یک انگاره روشن برای واکاوی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان (عملیاتی کردن انگاره) و انتخاب و درجه‌بندی نیازهای فارسی‌آموزان، بر مبنای انگاره نیازسنجی لانگ (۲۰۰۵)، نه گام برداشته شد. شکل (۱-۱) گام‌ها و ترتیب آنها را نشان می‌دهد.